

אוסנבריק, שלוש-שטראסה 11, ברלין, סצנה של חיי אמנות נולד בשנת 1904, גדל בבית טוב באוסנבריק. אביו, שהיה סוחר אמיד, בעל כישרון אומנותי, חובב תאטרון נלהב ובעל עניין באמנות, עמד את התעניינות של בנו באמנות הציור. שיחות בנושא האמנות היוו חלק נכבד מהאווירה בבית נוסבאום, האב העריץ במיוחד את וינסנט ואן גוך. כשפליקס נוסבאום עזב את אוסנבריק בשנת 1922 הוא שם תחילה את פעמיו להמבורג ולאחר מכן לברלין, על מנת ללמוד שם את מלאכת הציור. עד מהרה קצר נוסבאום הצלחה: הוא זכה בפרס-רומא ובמלגה יוקרתית ללימודים ב'וילה מסימו' (Villa Massimo) ברומא - ונראה כי קריירה גדולה עמדה לפניו.

חווית החופש כאמן בברלין של אותה עת בנה נוסבאום לראשונה את מעמדו כאמן, תוך כדי התייצבות מודעת מול תפישות האמנות של "אבותיו" האקדמיים. נוסבאום נמנע יחסית מהשפעת הזרמים האונגרדיים שהפכו לא מכבר למיינסטרים. במקום זאת הוא העדיף להישאר נאמן לדמויות המופת שלו ואן גוך והנרי רוסו והתמקד ב'פיטורה מתפיסיה' (אמנות הציור המטפיזי, זרם אמנות מתחילת המאה ה-20 באיטליה שעסק בחקר הקיום של האדם - הערת המתרגם). בהתבססו על רעיון זה פיתח נוסבאום את הסגנון האינדיבידואלי שלו, סגנון נאיבי-מעשי חדש, שבו הוא הקדיש תפקיד מיוחד לשימוש בסמלים ובמוטיבים אלגוריים. במלאכת הציור שלו הוא החל "ליצור תמונה" מהאמת הרגשית הפנימית שלו.

סיסטר-שטראסה, 1927

קבוצת דמויות, 1930

אי-ודאות, בריחה, גלות

פרספקטיבה שדודה ב-1932 עזב נוסבאום את ברלין, כדי לנצל את המלגה שהוענקה לו באיטליה. לגרמניה הוא לא שב יותר: לאחר שפונה בשנת 1933 מ'וילה מסימו' הוא נאלץ להעתיק מקום מושבו לבלגיה בשנת 1935 בעברו דרך שווייץ וצרפת. באותה עת הוא עדיין החזיק באשרת תיירים והוכר כפליט חוקי. לאחר פרוץ המלחמה וכיבוש בלגיה על ידי הגייסות הגרמניים, נכלא נוסבאום ממאי עד אוגוסט 1940 בסנט-ציפריין שבדרום צרפת. הוא הצליח להימלט משם וחזר לשהות כאזרח בלתי חוקי בבלגיה. הוא חי שם במחתרת בהיותו מבודד ותחת סכנה מתמדת. השנים בהן שהה בבלגיה התאפיינו בעיקר בבדידות וחוסר מוצא.

הציור כמוהו כמראה לנשמה הציור קיבל אצל נוסבאום משמעות אקסיסטנציאלית: במעשה הציור הוא התמודד עם חוויותיו, ובאמצעותו הוא ניתח את תלאותיו וסבלותיו. הציור הפך למראה המשקפת את נבכי נפשו. נוסבאום פיתח יותר ויותר שפת תמונות משלו, בה גם לסמלי הצבעים היה תפקיד משלהם. המוטיב ששימש את נוסבאום לעיתים קרובות הוא המסכות: ככל שהוא נהג להשתמש בהן בעבר, כדי לחשוף את הפיצול של האני' שלו, הן קיבלו ביצירה "מסכות וחתול" משנת 1935 משמעות ספציפית של התחפשות והסוואה המתקשרים למצבו הגלות.

מסכות וחתול, 1935

אמנות כאורח חיים

פורטרט לצד החצובה, 1943

אמן גרמני פליקס נוסבאום ידוע בעיקר כצייר של הגורל היהודי, ויצירתו האומנותית מוכרת כ-"אמנות יהודית". ברם, ראייה זו נוטה להיות צרה מדי, משום שהיא מאבדת את הפן של האיכות האומנותית בציוריו של נוסבאום ולכן אינה מגדירה את יצירתו כראוי. נוסבאום הינו אמן גרמני, כיהודי הוא הוכפש. היבט זה בא לידי ביטוי בעבודתו המפורסמת "פורטרט עם דרכון יהודי" משנת 1943, שנועדה לאו דווקא להצהיר על יהדותו, אלא להדגיש את ההכרה שלו במצבו האובייקטיבי. נוסבאום עצמו ראה עצמו כאמן, כפי שנראה במספר רב של יצירותיו.

ב"דו-שיח" האומנותי נושא זה מוצג באופן ברור בעבודתו "פורטרט לצד החצובה" משנת 1943, שהוא צייר זמן קצר לפני מותו. נוסבאום הציג את עצמו בהתבוננות עצמית כאמן, שהסיר מעליו את כל הרטיות והעמדות הפנימיים: קר, מדע ונינוח. על אף המלנכוליה הכבדה שאפפה אותו, הוא הקרין ביטחון עצמי מוגבר ובנה לעצמו אמונה בנחיותה של מלאכת הציור שלו. מספרם הרב של הפורטרטים, שנוסבאום צייר, הינם הוכחה לכך, עד כמה חיונית היתה הראייה המודעת של האני' שלו כאמן לצורך קביעת מעמדו. ב"דו-שיח" עם בבואתו במראה מנהל נוסבאום חשבון נפש עם עצמו - ומוביל את הצופה אל נבכי נשמתו, וזאת באמצעות מבט ישיר ובלתי מסוייג.

פחד מוות והוודאות שבמוות בשנות חייו האחרונות התנקז הפחד שלו מהמוות לתוך הוודאות שבמוות. הוא ידע שלא היה ביכולתו להינצל. אולם הוא אינו חוסך מעצמו כל מאמץ להתגונן באמצעות הציור שלו. עבודותיו הנוקבות ביותר נוצרו לאור חוסר היכולת היחלץ מהדרך לקטסטרופה, שמסתיימת באשוויץ, וזאת לא רק עבורו.

ציור כהשתחררות ב"נצחון המוות" מצליח נוסבאום תוך כדי צעד שחרור אומנותי להתיר עצמו מכבלי הפחד והייאוש: "נצחון המוות" היא מבין היצירות האחרונות הידועות של נוסבאום. בציור זה תיאר נוסבאום בגיל 39 את סוף הציוויליזציה כ'ריקוד המתים' ('דנס מקברה' dans macabre) שהקדים את זמנו. העולם נותר יתום מבני אדם וכולו חורבות, אך אין זה סוף העולם - ריקוד המוות ממשיך, והגאולה לא נראית באופק. נחמתו האחרונה היא מלאכת הציור. באמצעותה מתעלה האדם על עצמו, על אף כל הברבריות. נוסבאום ניסה לעצב בציוריו את המוחשיות של הבלתי-נתפש ובדרך זו הוא העניק לבלתי נתפש ממד אנושי ונסבל.

ניצחון המתים, 1944

